

Cite: Chugunov, Igor (2024). Finansovo-biudzhetna polityka yak skladova rezylentnosti derzhavnykh finansiv ta sotsialno-ekonomichnoho rozvytku krainy [Financial and Budgetary Policy as a Component of the Resilience of State Finances and Socio-Economic Development of the Country]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika — Demography and Social Economy*, 4 (58), 113—127.

УДК 336.143:316.42

JEL Classification: E60, E62, H60, H61

ГОР ЧУГУНОВ, чл.-кор. НАН України, д-р екон. наук, проф., зав. каф. фінансів,
Державний торговельно-економічний університет
02156, Україна, м. Київ, вул. Кіото, 19
E-mail: chugunov055@gmail.com
ORCID: 0000-0002-3612-7236
Scopus ID: 56208726400
Researcher ID: AAO-6460-2021

ФІНАНСОВО-БЮДЖЕТНА ПОЛІТИКА ЯК СКЛАДОВА РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ ДЕРЖАВНИХ ФІНАНСІВ ТА СОЦІАЛЬНО- ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ

У статті розкрито сутність резильєнтності державних фінансів, фінансово-бюджетної політики в умовах суспільно-економічних перетворень. На сучасному етапі суспільно-економічних трансформацій в умовах воєнного стану, розвитку фінансових відносин необхідним є підвищення резильєнтності державних фінансів, результативності фінансово-бюджетної політики як ефективного інструменту соціально-економічного розвитку країни. Метою статті є визначення резильєнтності державних фінансів, удосконалення механізмів формування фінансово-бюджетної політики в умовах суспільно-економічних трансформацій, дієвого управління державними фінансами, підвищення ефективності та результативності у процесі складання та виконання бюджетів, визначення складових інституційного полісуб'єктного управління у сфері державних фінансів. Новизною статті є розкриття сутності резильєнтності державних фінансів, що полягає у здатності забезпечення стійкості державних фінансів, мінімізації наслідків негативних явищ та сприяння соціально-економічному відновленню країни, виконання державою основних функцій, підтримка необхідного динамічного фінансово-бюджетного балансу, досягнення максимального результату якісного

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2024. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

© Publisher PH «Akademperiodyka» of the NAS of Ukraine, 2024. This is an open access article under the CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

надання публічних послуг у використанні відповідного обсягу видатків бюджету, підвищення ефективності та результативності використання бюджетних коштів; визначення складових інституційного полісуб'єктного управління у сфері державних фінансів на наднаціональному, національному, регіональному, місцевому, індивідуальному рівнях із врахуванням положень бюджетно-податкової архітекτονіки, що позитивно вплине на фінансово-економічне середовище та суспільний розвиток. У роботі застосовано сукупність наукових методів і підходів, що уможливило реалізувати концептуальну єдність дослідження, зокрема методи: системний, функціональний, аналізу, узагальнення, порівняння, абстрагування, синтезу.

Показано, що фінансово-бюджетна політика є важливим інструментом державного управління економікою і одним з основних засобів забезпечення економічних перетворень, соціального захисту населення, може впливати на підвищення ступеня керованості процесами суспільного відтворення і підвищення добробуту населення. В умовах воєнного стану необхідним є підвищення рівня резильєнтності державних фінансів, визначення основних засад бюджетної політики суспільного розвитку, посилення взаємозв'язку між досягнутими показниками соціально-економічного розвитку країни, забезпечення національної оборони та використаним обсягом бюджетних коштів, підвищення рівня результативності бюджетних програм, удосконалення відповідних бюджетних інструментів і механізмів у системі інституційного середовища суспільства.

Ключові слова: державні фінанси, резильєнтність, бюджет, фінансово-бюджетна політика, бюджетний механізм, формування бюджету, соціально-економічний розвиток країни.

Постановка проблеми та актуальність дослідження. На сучасному етапі суспільно-економічних трансформацій в умовах воєнного стану, розвитку фінансових відносин необхідним є підвищення резильєнтності державних фінансів, результативності фінансово-бюджетної політики як ефективного інструменту соціально-економічного розвитку країни. Важливо визначити складові інституційного полісуб'єктного управління у сфері державних фінансів та дієвість бюджетно-податкової політики, підтримку необхідного динамічного фінансово-бюджетного балансу виходячи з положень адаптивної фінансово-бюджетної архітекτονіки, що сприятиме забезпеченню достатнього рівня задоволення потреб населення у суспільних благах. Виклики воєнного стану зумовлюють доцільність проведення досліджень щодо оцінки впливу фіскальних інструментів на економічний розвиток та соціальну стабільність у суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед вагомих наукових досліджень учених у сфері полісуб'єктного управління в соціальних відносинах можна назвати праці Е. Лібанової (E Libanova), С. Романюка (S. Romaniuk) [1]; національної стійкості, резильєнтності країни стосовно стратегії і тактики випередження гібридних загроз — С. Пирожкова (S. Pirozhkov), Н. Хамітова (N. Khamitov) [4], стійкого економічного розвитку України в контексті глобального транзиту В. Сіденка (V. Sidenko) [5]. Питання функціонування державних фінансів, формування та реалізації фінансово-бюджетної політики досліджено у працях В. Макогон (V. Makohon) [2],

М. Пасічного (M. Pasichny) [3], забезпечення бюджетної безпеки держави в умовах воєнного стану — Л. Сідельниковою (L. Sidelnikova) [18], бюджетну прозорість та ефективність фіскальних правил проаналізовано в роботі J. Наан (Дж. Хаан) [12], управління бюджетними потоками в умовах воєнного стану — в праці К. Роменської (K. Romenska) [16].

Метою статті є визначення резильєнтності державних фінансів, удосконалення механізмів формування фінансово-бюджетної політики в умовах суспільно-економічних трансформацій, дієвого управління державними фінансами, підвищення ефективності та результативності у процесі складання та виконання бюджетів, визначення складових інституційного полісуб'єктного управління у сфері державних фінансів.

Новизною статті є розкриття сутності резильєнтності державних фінансів, що полягає у здатності забезпечення стійкості державних фінансів, мінімізації наслідків негативних явищ та сприяння соціально-економічному відновленню країни, виконання державою основних функцій, підтримка необхідного динамічного фінансово-бюджетного балансу, досягнення максимального результату якісного надання публічних послуг із використанням відповідного обсягу видатків бюджету, підвищення ефективності та результативності використання бюджетних коштів; визначення складових інституційного полісуб'єктного управління у сфері державних фінансів на наднаціональному, національному, регіональному, місцевому, індивідуальному рівнях із врахуванням положень бюджетно-податкової архітекtonіки, що позитивно вплине на фінансово-економічне середовище та суспільний розвиток.

Методи дослідження. У роботі застосовано сукупність наукових методів і підходів, зокрема системний, функціональний, аналізу, узагальнення, порівняння, абстрагування, синтезу, що уможливило реалізацію концептуальної єдності дослідження.

Виклад основного матеріалу. Вагомими завданнями у процесі розробки та реалізації державної фінансової політики є вдосконалення системи управління публічними фінансами, посилення ефективності бюджетних механізмів, спрямованих на економічне зростання. Бюджетна політика — це дієвий інструмент впливу на соціально-економічні процеси. Результативність економічних перетворень значною мірою залежить від якісного рівня інституційної складової бюджетної архітекtonіки, стійкості бюджетної системи країни, ефективності впливу бюджетних інструментів на соціально-економічний розвиток країни. Бюджетна політика суттєво впливає на створення відповідних умов для підвищення конкурентоспроможності національної економіки з врахуванням достатнього рівня збалансованості державних фінансів, результативності бюджетного планування, системи міжбюджетного регулювання, державного фінансового контролю та аудиту. Важливою умовою досягнення основних цілей бюджетної

політики є розвиток інструментарію оцінки та моніторингу соціально-економічної результативності бюджетних програм, що надасть можливість забезпечити відповідний взаємозв'язок між досягнутими результатами та використаним обсягом бюджетних коштів.

Здатністю фінансової системи держави підтримувати своє довгострокове відтворення попри несприятливі умови (війни, епідемії, голод, соціально-економічні кризи, екологічні катастрофи, загрози), адаптуючись до змін (позитивних і негативних), зберігаючи або поліпшуючи основні фінансово-бюджетні показники та відповідну державну фінансову архітектуру є резильєнтність державних фінансів, яка має можливість забезпечувати стійкість державних фінансів, утримувати необхідний динамічний фінансово-бюджетний баланс, забезпечувати виконання державою основних функцій, мінімізуючи негативні наслідки зазначених явищ та сприяючи соціально-економічному відновленню країни.

Під час формування фінансово-бюджетної політики важливим є визначення пріоритетів суспільства в конкретних показниках результативності бюджетних видатків з урахуванням макроекономічної ситуації. Держава може впливати на сукупний попит через податкові ставки та державне споживання, використовуючи інструменти регулювання бюджетних видатків та дефіциту бюджету. Виклики воєнного стану зумовлюють доцільність проведення досліджень щодо оцінки впливу фіскальних інструментів на економічний розвиток та соціальну стабільність у суспільстві. Ефективність бюджетно-податкової політики може бути встановлена із визначенням критеріїв формування бюджету, розширення бази оподаткування в цілях досягнення оптимального оподаткування; важливим є ступінь задоволення потреб населення у суспільних благах. Фінансово-бюджетна політика є важливим інструментом державного управління економікою і одним з основних засобів забезпечення економічних перетворень, соціального захисту населення, може впливати на підвищення ступеня керованості процесами суспільного відтворення і підвищення добробуту населення [2, 6].

Вагомим є інституційне полісуб'єктне управління у сфері державних фінансів України.

Наднаціональний рівень. Ресурси транснаціональних організації, як-от Міжнародного валютного фонду (МВФ), Європейського Союзу, Світового банку, органів влади іноземних країн та міжнародних фондів використовуються для фінансової та технічної підтримки державного бюджету, здійснення інституційних та структурних перетворень, підготовки та реалізації довгострокових інвестиційних проектів, які відповідають пріоритетним напрямкам соціально-економічного розвитку України. Кабінет Міністрів України співпрацює з транснаціональними організаціями у межах системних проектів, кошти яких спрямовують на підтримку державного бюджету

та реалізацію в Україні інвестиційних проєктів з метою розвитку фінансового сектору. Ресурси цих організацій використовуються для фінансування інвестиційних проєктів у державному та приватному секторах економіки України. Транснаціональні організації надають фінансову та консультативну допомогу щодо підготовки, реалізації та моніторингу спільних інвестиційних і системних проєктів, спрямованих на проведення в Україні макроекономічних та соціально-економічних перетворень. За роки співпраці завдяки фінансовій підтримці транснаціональних організацій кошти спрямовано на модернізацію державного управління, фінансової і судової системи, демонополізацію економіки, зміцнення антикорупційних інституцій, розвиток муніципальної інфраструктури, енергетичного сектору, аграрного сектору, соціальної системи, освіти, охорони здоров'я. У теперішній час підтримка міжнародної спільноти має особливе значення для України, оскільки перед фінансовою системою постав виклик забезпечення першочергових та пріоритетних видатків в умовах значного зменшення доходів державного бюджету внаслідок повномасштабних воєнних дій. Україна потребує міжнародної допомоги для забезпечення повноцінного функціонування фінансової системи, фінансуванні соціальних видатків та підтримки економіки. Важливою умовою зовнішньої стійкості України є продовження співпраці з МВФ та іншими міжнародними організаціями та іноземними партнерами, продовження відповідних інституційних перетворень, необхідних для повноправного членства України в ЄС. За роки співробітництва Світовий банк затвердив для України 90 позик загальним обсягом більш ніж 20,97 млрд дол. США та 2,26 млрд євро, з яких отримано 20,0 млрд. дол. США та 2,24 млрд євро. Станом на 1 липня 2024 р. портфель проєктів складається з 21 проєктів, з яких 18 інвестиційних знаходяться на стадії реалізації, та 3 системних проєкти на загальну суму 8,8 млрд дол. США та 1,05 млрд євро, вибірка коштів за якими складає 8,25 млрд дол. США та 1,0 млрд євро (93,7 % — в дол. США та 95,20 % — в євро від загальної суми позик). Бюджетна допомога, надана МВФ з 2022 р., становила 10,2 млрд дол. США. Загальний обсяг програми Механізму розширеного фінансування на 2023—2027 роки становить 15,6 млрд дол. США та є частиною пакета міжнародної підтримки України, який зараз становить 122 млрд дол. США. Загальний ресурс, що буде спрямовано на фінансування публічних інвестиційних проєктів в 2025—2027 рр., включатиме надходження позик від іноземних держав, міжнародних фінансових установ і міжнародних фінансових організацій в рамках чинних проєктів (2025 р. — 59,2 млрд грн, 2026 р. — 17 млрд грн, 2027 р. — 30,3 млрд грн); у рамках *Ukraine Facility* — інвестиційний інструмент для стимулювання залучення інвестицій у пріоритетних секторах економіки (6,97 млрд євро). Зусилля країн G7, ЄС та міжнародних фінансових організацій мають вирішальне значення для підтримки економічної та фінансової стабільності

в Україні з початком повномасштабної війни. Загалом зовнішнє фінансування за цей період складає 89,6 млрд дол. США.

Національний рівень. Міністерство фінансів України здійснює нормативно-правове регулювання у фінансовій, бюджетній, податковій, митній сферах; здійснює заходи з підвищення ефективності управління державними фінансами; забезпечує управління фінансовими ризиками держави; проводить аналіз фінансово-економічного стану держави, перспектив її подальшого розвитку; розробляє та доводить до відома головних розпорядників коштів державного бюджету орієнтовні граничні показники видатків державного бюджету та надання кредитів з державного бюджету на середньостроковий період; удосконалює міжбюджетні відносини; механізм фінансового вирівнювання бюджетів адміністративно-територіальних одиниць; розробляє в установленому порядку проект закону про Державний бюджет України на відповідний рік та готує відповідні матеріали, що додаються до нього; здійснює заходи щодо модернізації державних фінансів, створює інтегровану систему управління державними фінансами; здійснює управління державним боргом та гарантованим державою боргом, зокрема: здійснює управління ризиками, пов'язаними з державним боргом; розробляє Стратегію управління державним боргом; здійснює державні внутрішні та зовнішні запозичення у межах, визначених законом про Державний бюджет України; забезпечує регулювання міжбюджетних відносин між державним та місцевими бюджетами; формує та проводить у межах повноважень, передбачених законом, єдину державну фінансову політику щодо розвитку ринку фінансових послуг, розвитку державних банків; здійснює заходи щодо виконання програм бюджетної підтримки, зокрема секторальної, що впроваджуються в Україні в рамках укладених між Кабінетом Міністрів України та ЄС міжнародних договорів про фінансування зазначених програм, залучення коштів у рамках програм і проектів зовнішньої фінансової допомоги та залучення кредитних коштів ЄС; координує роботу, пов'язану з ініціюванням, підготовкою та реалізацією проектів економічного і соціального розвитку України, що підтримуються іноземними державами, іноземними фінансовими установами і міжнародними фінансовими організаціями, проводить моніторинг виконання зазначених проектів; забезпечує виконання функцій представника України згідно з положеннями міжнародних договорів, укладених з міжнародними організаціями³.

Положення та показники Бюджетної декларації на 2025—2027 рр. ґрунтовані на пріоритетних завданнях щодо продовження європейської інтеграції України, стратегічних орієнтирах, визначених у Меморандумах про економічну та фінансову політику в рамках спільної з МВФ програми Механізму розширеного фінансування (*Extended Fund Facility*), схваленої Радою виконавчих директорів МВФ, рекомендаціях Європейської Комісії,

представлених у Звіті про прогрес України в рамках Пакета розширення ЄС 2023 р., Плані України в рамках інструменту підтримки Європейського Союзу на 2024—2027 рр. *Ukraine Facility*, Національній стратегії доходів до 2030 р., Середньостроковій стратегії управління державним боргом на 2024—2026 рр., Стратегії системи управління державними фінансами на 2022—2025 рр.

Для підвищення ефективності та результативності використання бюджетних коштів, посилення прозорості і відкритості бюджетного процесу Кабінет Міністрів України продовжить практику проведення оглядів витрат державного бюджету, що сприятиме підвищенню ефективності та якості публічних послуг, перерозподілу фінансових ресурсів відповідно до пріоритетів державної політики. Протягом 2025—2027 рр. буде впроваджено заходи щодо податкової політики та податкового адміністрування, передбачені Національною стратегією доходів до 2030 р., як-от розроблення та впровадження заходів щодо підвищення рівня довіри громадськості до Державної податкової служби України, удосконалення процесів організації та проведення документальних і фактичних перевірок шляхом впровадження електронних податкових перевірок (e-аудит), приведення положень національного законодавства у відповідність з вимогами законодавства ЄС у частині протидії ухиленню від сплати податків. Прогноз доходів бюджету на 2025—2027 рр. враховує основні прогностичні макропоказники економічного і соціального розвитку України та основні пріоритетні завдання бюджетної і фіскальної політики, спрямовані на забезпечення збалансування державних фінансів.

В умовах воєнного стану та спаду національної економіки одним із основних джерел фінансування пріоритетних інвестиційних проєктів є довгострокові пільгові кредити від іноземних держав, іноземних фінансових установ і міжнародних фінансових організацій. До основних фіскальних ризиків, які можуть вплинути на виконання показників державного бюджету протягом 2025—2027 рр., можна віднести: невизначеність щодо тривалості та інтенсивності військових дій, демографічну кризу, нестачу трудових ресурсів; послаблення або затримку фінансової підтримки України з боку міжнародних партнерів. У середньостроковій перспективі передбачено поступове зменшення зовнішньої фінансової підтримки України і, відповідно, дефіциту державного бюджету. Дефіцит державного бюджету прогнозується на рівні 18,2 % ВВП у 2025 р., 10,3 % ВВП у 2026 р. та 6,7 % ВВП у 2027 р.

Управління державними фінансами використовує принцип ефективності та результативності у процесі складання та виконанні бюджетів, учасники бюджетного процесу мають прагнути досягнення цілей, запланованих на основі національної системи цінностей і завдань інноваційного розвитку економіки, шляхом забезпечення якісного надання публічних послуг

із залученням мінімального обсягу бюджетних коштів та досягнення максимального результату при використанні визначеного бюджетом обсягу коштів; принцип справедливості і неупередженості — бюджетна система України будується на засадах справедливого і неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами; вагомим є програмно-цільовий метод у бюджетному процесі — метод управління бюджетними коштами для досягнення конкретних результатів за рахунок коштів бюджету із застосуванням оцінки ефективності використання бюджетних коштів на всіх стадіях бюджетного процесу, що позитивно впливає на суспільно-економічний розвиток.

Регіональний рівень. Обласні бюджети виступають важливою ланкою бюджетної системи країни, за їх допомогою забезпечується ефективність функціонування органів муніципальної влади, соціально-економічний розвиток областей. Завданням обласних бюджетів є забезпечення необхідними грошовими ресурсами фінансування заходів житлово-комунального господарства, розвитку освіти, охорони здоров'я тощо. Обласний бюджет є фінансово-економічною категорією та формою утворення та використання грошових ресурсів, призначених для забезпечення завдань і функцій, віднесених до органів місцевого самоврядування обласного рівня. Міжбюджетні відносини — відносини між державою та територіальними громадами щодо забезпечення відповідних бюджетів фінансовими ресурсами, необхідними для виконання функцій, передбачених Конституцією України та законами України. Метою регулювання міжбюджетних відносин є забезпечення відповідності повноважень на здійснення видатків, закріплених законодавчими актами за бюджетами, та фінансових ресурсів, які мають забезпечувати виконання цих повноважень. Відповідно до частини шостої ст. 108 Бюджетного кодексу України Кабінет Міністрів України затверджує розподіл субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам.

Державна бюджетна політика щодо місцевих бюджетів та міжбюджетних відносин спрямована на подальший розвиток середньострокового бюджетного планування на регіональному рівні, удосконалення міжбюджетного регулювання, зміцнення фінансової спроможності місцевих бюджетів, зокрема розмежування повноважень між органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування за принципом субсидіарності, продовження упорядкування сфер відповідальності та їх удосконалення; забезпечення динаміки доходів, що зараховуються до місцевих бюджетів, збереження рівня їх надходжень не нижче 20 % доходів зведеного бюджету України та зменшення частки трансфертів у доходах місцевих бюджетів; стимулювання соціально-економічного розвитку територій, спрямовуючи кошти на виконання інвестиційних програм і реалізацію проектів регіонального розвитку відповідно до плану відновлення та розвитку регіонів; здійснення міжбюджетних трансфертів, як-от освітньої субвенції, базової

та реверсної дотацій. В обласних бюджетах заплановано та фінансується низка важливих регіональних програм, зокрема програма стратегії розвитку області, програма економічного та соціального розвитку області, програма зайнятості населення, програма соціального захисту населення, програма матеріальної підтримки найбільш незахищених верств населення, програма розвитку освіти, програма розвитку системи шкільного харчування, програма розвитку охорони здоров'я, програма збереження культурної спадщини, програма розвитку фізичної культури і спорту, програма підтримки молоді, програма підтримки комунальних підприємств, програма розвитку малого і середнього підприємництва, програма розвитку агропромислового комплексу, програма розвитку інвестиційної діяльності, програма енергоефективності, програма охорони навколишнього природного середовища, програма забезпечення мобілізаційної підготовки та оборонної роботи, програма забезпечення житлом ВПО, програма забезпечення регіонального матеріального резерву для запобігання і ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, програм міжнародного співробітництва.

Місцевий рівень. Державна бюджетна політика щодо місцевих бюджетів та міжбюджетних відносин спрямована на подальший розвиток середньострокового бюджетного планування на місцевому рівні, удосконалення міжбюджетного регулювання, зміцнення фінансової спроможності місцевих бюджетів, підвищення прозорості та результативності використання бюджетних ресурсів, що реалізовуватиметься шляхом: зміцнення фінансової спроможності територіальних громад та удосконалення міжбюджетних відносин з урахуванням оновлених повноважень органів місцевого самоврядування; місцеві ради устанавлюють єдиний податок та податок на майно в частині транспортного податку та плати за землю. До місцевих належать податки та збори, встановлені відповідно до переліку і в межах граничних розмірів ставок, визначених цим Податковим Кодексом України¹, рішеннями сільських, селищних, міських рад у межах їх повноважень і є обов'язковими до сплати на території відповідних територіальних громад.

Законом України «Про Державний бюджет України на 2024 рік» передбачено бюджетні програми «Субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на створення навчально-практичних центрів сучасної професійної (професійно-технічної) освіти» (код 2211210), «Субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на забезпечення якісної, сучасної та доступної загальної середньої освіти “Нова українська школа”» (код 2211230), «Субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на облаштування безпечних умов у закладах, що надають загальну середню освіту» (код 2211310), «Субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на придбання шкільних автобусів» (код 2211320), «Субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на придбання обладнання, створення та модернізацію (проведення реконструкції та капітального ремонту) ідалень (хар-

чоблоків) закладів загальної середньої освіти» (код 2211330), «Субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на облаштування безпечних умов у закладах охорони здоров'я» (код 2311590), що надасть можливість органам місцевого самоврядування виконувати відповідні функції та завдання на належному рівні.

За перше півріччя 2024 р. Міністерством фінансів України забезпечено перерахування міжбюджетних трансфертів місцевим бюджетам в обсязі 100 440,2 млн грн, що становить 91,7 % від передбачених розписом асигнувань, з-серед яких базову дотацію перераховано в сумі 10 558,9 млн грн або 100,0 % до розпису асигнувань; додаткову дотацію на здійснення повноважень органів місцевого самоврядування на деокупованих, тимчасово окупованих та інших територіях України, що зазнали негативного впливу у зв'язку з повномасштабною збройною агресією РФ — 16 172,2 млн грн або 100,0 % до розпису асигнувань; освітню субвенцію перераховано в сумі 60 556,3 млн грн або 99,6 % до розпису асигнувань.

Зміцнення фінансової спроможності місцевого самоврядування залежить від ефективності використання відповідних активів, внутрішнього потенціалу громади, економічного розвитку територій. Складання прогнозів місцевих бюджетів для підвищення передбачуваності та послідовності бюджетної політики на місцевому рівні, узгодження таких прогнозів із середньостроковими програмами соціально-економічного розвитку територіальних громад; удосконалення підходів щодо здійснення горизонтального вирівнювання податкоспроможності місцевих бюджетів відповідно до адміністративно-територіального устрою, подальший розвиток рівня автоматизації процесів у сфері управління державними фінансами на місцевому рівні, зокрема інформаційно-аналітичної системи управління плануванням та виконанням місцевих бюджетів.

Індивідуальний рівень. Доходи бюджетів утворюються за рахунок надходжень від сплати фізичними і юридичними особами податків, зборів та інших обов'язкових платежів, надходжень з інших джерел, встановлених законодавством України. Важливим є дотримання платниками податків податкового законодавства, сплата податків до бюджету відповідного рівня задля забезпечення формування дохідної частини бюджету на достатньому рівні, збалансованості та стійкості бюджету з метою виконання державою відповідних функцій, насамперед, розвиток національної оборони та безпеки, соціальний захист населення. Виходячи з положень одного з основних принципів бюджетної системи — публічності та прозорості — відповідно до ст. 7 Бюджетного Кодексу України необхідним є інформування громадськості з питань бюджетної політики, складання, розгляду, затвердження, виконання державного бюджету та місцевих бюджетів, здійснення громадського контролю за виконанням державного бюджету та місцевих бюджетів. Виходячи з положень ст. 26 Бюджетного Кодексу України

стосовно контролю та аудит у бюджетному процесі, необхідним є здійснення громадського контролю за дотриманням бюджетного законодавства, спрямованого на забезпечення ефективного і результативного управління бюджетними коштами².

У процесі розробки і реалізації фінансово-бюджетної політики країни достатньо важливим є формування дохідної частини бюджету. Податкова політика як складова системи формування доходів бюджету перебуває під впливом економічних трансформацій і адаптується до макроекономічних умов. Важливим є зростання ефективності управління структурою податкових надходжень бюджету. Пріоритетним напрямом бюджетної політики у сфері формування дохідної частини бюджету є покращення дієвості механізму адміністрування податків. Для підвищення ефективності формування доходів бюджету доцільним є забезпечення принципу інституційної стабільності податкового простору. Розвиток системи планування та виконання бюджетів, який ґрунтується на принципах програмно-цільового методу, потребує посилення спрямованості бюджетного планування на кінцеві результати, підвищення ефективності використання бюджетних коштів. Важливе посилення взаємозв'язку бюджетного планування та основних пріоритетів розвитку суспільства, виконання бюджетних програм на необхідному рівні та забезпечення досягнення запланованих результативних показників. Формування видатків бюджету є вагомим складовою фінансової політики держави, яка суттєво впливає на суспільний розвиток. Основним завданням політики у сфері видатків бюджету є оптимізація та економія їх обсягу з одночасним підвищенням ефективності та результативності використання бюджетних коштів з метою забезпечення достатньої якості суспільних послуг. Видаткова частина бюджету здійснює значний вплив на розвиток економіки, рівень соціального забезпечення населення. Принципового значення набуває питання дієвого розподілу обмежених бюджетних ресурсів, особливо в умовах воєнного стану. Важливим є удосконалення підходів щодо формування бюджетної політики у системі інституційного середовища суспільства, посилення взаємозв'язку перспективного бюджетного планування з пріоритетними напрямками соціально-економічного розвитку країни, підвищення результативності програмно-цільового методу планування видатків бюджету. Сутність бюджетної політики як складової системи державного фінансового забезпечення суспільного розвитку ґрунтується на інституційних засадах адаптивної бюджетної архітектури з урахуванням відповідного рівня стійкості, динамічної збалансованості бюджету, виходячи з економічної циклічності та пріоритетів соціально-економічного розвитку країни, дієвості діяльності головних розпорядників бюджетних коштів, державного фінансового контролю та аудиту, що сприятиме підвищенню результативності використання бюджетних коштів в умовах обмеженості державних фінансових ресурсів [3, 6].

Висновки. Фінансово-бюджетна політика є важливим інструментом державного управління економікою і одним з основних засобів забезпечення економічних перетворень, соціального захисту населення, може впливати на підвищення ступеня керованості процесами суспільного відтворення і підвищення добробуту населення. Виходячи з необхідності посилення ефективності державного фінансового управління, досягнення відповідних економічних та соціальних показників, важливою є бюджетна результативність, основною метою якої є розробка і проведення збалансованої бюджетної політики, зокрема у сфері міжбюджетних відносин, формування доходів бюджету, планування видатків бюджету, дефіциту бюджету, обслуговування державного боргу, спрямованого на забезпечення належного рівня суспільного розвитку. Від рівня функціонування системи управління державними фінансами залежить бюджетна збалансованість, дієвість бюджетного механізму, який повинен удосконалюватися та адаптуватися до основних завдань економічного та соціального розвитку країни. З метою посилення впливу бюджетної політики на суспільний розвиток потрібно вживати заходи, спрямовані на підвищення рівня збалансованості бюджету, ефективності використання бюджетних коштів, бюджетної результативності, удосконалення міжбюджетних відносин, здійснення дієвого державного фінансового контролю. Бюджетна політика має будуватися на основі науково обґрунтованої концепції розвитку бюджетних відносин як складова фінансової політики держави, спрямованої на створення відповідних умов соціально-економічного розвитку країни. Інструменти бюджетної політики мають розглядатись як засоби формування інституціонального середовища бюджетного простору. У формуванні бюджетної політики держава повинна виходити з необхідності забезпечення фінансово-економічної збалансованості та стійкості. В умовах воєнного стану необхідним є підвищення рівня резильєнтності державних фінансів, визначення основних засад бюджетної політики суспільного розвитку, посилення взаємозв'язку між досягнутими показниками соціально-економічного розвитку країни, забезпечення національної оборони та використаним обсягом бюджетних коштів, підвищення рівня результативності бюджетних програм, удосконалення відповідних бюджетних інструментів і механізмів у системі інституційного середовища суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лібанова Е., Романюк С. Концептуалізація полісуб'єктного управління в соціальних відносинах. *Демографія і соціальна економіка*. 2023. № 3 (53). С. 33—53. <https://doi.org/10.15407/dse2023.03.033>
2. Макогон В. Д. Державний бюджет воєнного стану: 2022. *Scientia fructuosa*. 2023. № 2. С. 59—66. [https://doi.org/10.31617/1.2023\(148\)06](https://doi.org/10.31617/1.2023(148)06)
3. Пасічний М. Фіскальні домінанти фінансування військових потреб. *Scientia fructuosa*. 2024. Т. 154 (2). С. 20—37. [https://doi.org/10.31617/1.2024\(154\)02](https://doi.org/10.31617/1.2024(154)02)

4. Пирожков С. І., Божок Є. В., Хамітов Н. В. Національна стійкість (резильєнтність) країни: стратегія і тактика випередження гібридних загроз. *Вісник НАН України*. 2021. № 8. С. 74—82. <https://doi.org/10.15407/visn2021.08.074>
5. Сіденко В. Виклики і можливості для стійкого економічного розвитку України в контексті глобального транзиту. *Економіка України*. 2024. № 1. С. 3—39. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2024.01.003>
6. Чугунов І. Я. Бюджетна стратегія суспільного розвитку. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2021. 532 с.
7. Afonso A., Jalles J. T., Venâncio A. Taxation and Public Spending Efficiency: An International Comparison. *Comparative Economic Studies*. 2021. Vol. 63. P. 356—383. <https://doi.org/10.1057/s41294-021-00147-2>
8. Anayi L., Bloom N., Bunn P., Mizen P., Thwaites G., Yotzov I. The impact of the war in Ukraine on economic uncertainty. 2022, 16 Apr. URL: <https://cepr.org/voxeu/columns/impact-war-ukraine-economic-uncertainty> (дата звернення: 02.10.2024).
9. Avellán L., Galindo Andrade A. J., Leon-Diaz J. The role of institutional quality on the effects of fiscal stimulus (No. IDB-WP-01113). IDB Working Paper Series. 2020. 1—23. <https://doi.org/10.18235/0002316>
10. Candreva P. J. National Defense Budgeting and Financial Management. Policy and Practice (2nd ed.). Information Age Publishing, 2024. 540 p. URL: <https://www.infoagepub.com/products/National-Defense-Budgeting> (дата звернення: 25.09.2024).
11. Checherita-Westphal C., Freier M., Muggenthaler P. Euro area fiscal policy response to the war in Ukraine and its macroeconomic impact. Economic Bulletin Boxes. European Central Bank. 2022. Vol. 5. URL: https://www.ecb.europa.eu/press/economic-bulletin/focus/2022/html/ecb.ebbox202205_07~6db6f2c297.en.html (дата звернення: 05.10.2024).
12. Gootjes B., Haan J. Do fiscal rules need budget transparency to be effective? *European Journal of Political Economy*. 2022. Vol. 75. <https://doi.org/10.1016/j.ejpoleco.2022.102210>
13. Izzeldin M., Muradoğlu Y. G., Pappas V., Petropoulou A., Sivaprasad S. The impact of the Russian-Ukrainian war on global financial markets. *International Review of Financial Analysis*. 2023. Vol. 87. <https://doi.org/10.1016/j.irfa.2023.102598>
14. Ilori A. E., Paez-Farrell J., Thoenissen Ch. Fiscal policy shocks and international spillovers. *European Economic Review*. 2022. Vol. 141. <https://doi.org/10.1016/j.euroecorev.2021.103969>
15. Kaufman R. F. The Defense Budget Process. In: J. K. Galbraith, J. Brauer, and L. L. Webster (Eds). *Economics of Peace and Security*. Oxford: Eolss Publishers, 2024. URL: <https://www.eolss.net/sample-chapters/c13/E6-28A-02-02.pdf> (дата звернення: 28.09.2024).
16. Romenska K., Datsenko V., Samoday V., Puhach Y., Dudchuk O. Management of budget flows under martial law. *Public and Municipal Finance*. 2024. Vol. 13 (1). P. 55—69. [https://doi.org/10.21511/pmf.13\(1\).2024.05](https://doi.org/10.21511/pmf.13(1).2024.05)
17. Shawe R. Budget and Organization Management. *Open Journal of Business and Management*. 2023. Vol. 11 (3). P. 910—919. <https://doi.org/10.4236/ojbm.2023.113049>
18. Sidelnikova L., Posadnieva O. Problems of ensuring budgetary security of the state during martial law. *International Scientific Journal. Innovative Economics and Management*. 2023. Vol. 10. No. 2. P. 220—230. <https://doi.org/10.46361/2449-2604.10.2.2023.220-230>
19. Kim S., Park S. How Do Balanced Budget Rules Impact Fiscal Performance Based On Revenue Structure? Evidence From U.S. States. *State and Local Government Review*. 2022. Vol. 54 (2). P. 146—164. <https://doi.org/10.1177/0160323X221094805>
20. Urokov U., Toshmatova R. Matters of revenue generation and cost optimization while increasing the efficiency of the state budget. *Journal of Hunan University*. 2021. Vol. 48. No. 12. P. 1573—1586. <https://www.viirj.org/vol13issue2/1.pdf> (дата звернення: 02.10.2024).

REFERENCES

1. Libanova, E., & Romaniuk, S. (2023). Conceptualization of multi-subject management in social relations. *Demography and social economy*, 3 (53), 33—53. <https://doi.org/10.15407/dse2023.03.033> [in Ukrainian].
2. Makohon, V. (2023). State wartime budget: 2022. *Scientia fructuosa*, 148, 2, 59—66. [https://doi.org/10.31617/1.2023\(148\)06](https://doi.org/10.31617/1.2023(148)06) [in Ukrainian].
3. Pasichnyi, M. (2024). Fiscal dominants of military financing. *Scientia fructuosa*, 154 (2), 20—37. [https://doi.org/10.31617/1.2024\(154\)02](https://doi.org/10.31617/1.2024(154)02) [in Ukrainian].
4. Pyrozhkov, S. I., Bozhok, Ye. V., & Khamitov, N. V. (2021). National resilience of the country: strategy and tactics of anticipation of hybrid threats. *Visn. Nac. Akad. Nauk Ukr.*, 8, 74—82. <https://doi.org/10.15407/visn2021.08.074> [in Ukrainian].
5. Sidenko, V. (2024). Challenges and opportunities for resilient economic development of Ukraine in the context of global transition. *Economy of Ukraine*, 67 (746), 3—39. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2024.01.003> [in Ukrainian].
6. Chugunov, I. A. (2021). Budget strategy of social development. Kyiv: Kyiv national university of trade and economics. 532 p.
7. Afonso, A., Jalles, J. T., & Venâncio, A. (2021). Taxation and Public Spending Efficiency: An International Comparison. *Comparative Economic Studies*, 63, 356—383. <https://doi.org/10.1057/s41294-021-00147-2>
8. Anayi, L., Bloom, N., Bunn, P., Mizen, P., Thwaites, G., & Yotzov, I. (2022, 16 Apr). The impact of the war in Ukraine on economic uncertainty. <https://cepr.org/voxeu/columns/impact-war-ukraine-economic-uncertainty>
9. Avellán, L., Galindo Andrade, A. J., & Leon-Díaz, J. (2020). The role of institutional quality on the effects of fiscal stimulus (No. IDB-WP-01113). IDB Working Paper Series, 1—23. <https://doi.org/10.18235/0002316>
10. Candreva, P. J. (2024). National Defense Budgeting and Financial Management. Policy and Practice (2nd ed.). Information Age Publishing. 540 p. <https://www.infoagepub.com/products/National-Defense-Budgeting>
11. Checherita-Westphal, C., Freier, M., & Muggenthaler, P. (2022). Euro area fiscal policy response to the war in Ukraine and its macroeconomic impact. Economic Bulletin Boxes. European Central Bank. Vol. 5. https://www.ecb.europa.eu/press/economic-bulletin/focus/2022/html/ecb.ebbox202205_07~6db6f2c297.en.html
12. Gootjes, B., & Haan, J. (2022). Do fiscal rules need budget transparency to be effective? *European Journal of Political Economy*, 75. <https://doi.org/10.1016/j.ejpoleco.2022.102210>
13. Izzeldin, M., Muradoğlu, Y. G., Pappas, V., Petropoulou, A., & Sivaprasad, S. (2023). The impact of the Russian-Ukrainian war on global financial markets. *International Review of Financial Analysis*, 87. <https://doi.org/10.1016/j.irfa.2023.102598>
14. Ilori, A. E., Paez-Farrell, J., & Thoenissen, Ch. (2022). Fiscal policy shocks and international spillovers. *European Economic Review*, 141. <https://doi.org/10.1016/j.euroecorev.2021.103969>
15. Kaufman, R. F. (2024). The Defense Budget Process. In: J. K. Galbraith, J. Brauer, and L. L. Webster (Eds) / Economics of Peace and Security. Oxford: Eolss Publishers. <https://www.eolss.net/sample-chapters/c13/E6-28A-02-02.pdf>
16. Romenska, K., Datsenko, V., Samoday, V., Puhach, Y., & Dudchuk, O. (2024). Management of budget flows under martial law. *Public and Municipal Finance*, 13 (1), 55—69. [https://doi.org/10.21511/pmf.13\(1\).2024.05](https://doi.org/10.21511/pmf.13(1).2024.05)
17. Shawe, R. (2023) Budget and Organization Management. *Open Journal of Business and Management*, 11 (3), 910—919. <https://doi.org/10.4236/ojbm.2023.113049>
18. Sidelnykova, L., & Posadnieva, O. (2023). Problems of ensuring budgetary security of the state during martial law. *International Scientific Journal. Innovative Economics and Management*, 10 (2), 220—230. <https://doi.org/10.46361/2449-2604.10.2.2023.220-230>

19. Kim, S., & Park, S. (2022). How Do Balanced Budget Rules Impact Fiscal Performance Based On Revenue Structure? Evidence From U.S. States. *State and Local Government Review*, 54 (2), 146—164. <https://doi.org/10.1177/0160323X221094805>
20. Urokov, U., & Toshmatova, R. (2021). Matters of revenue generation and cost optimization while increasing the efficiency of the state budget. *Journal of Hunan University*, 48 (12), 1573—1586. <https://www.viirj.org/vol13issue2/1.pdf>

Стаття надійшла до редакції 24.10.2024

Igor Chugunov, Corresponding Member of the NAS of Ukraine,
Dr. Sc. (Economics), Prof., Head of the Department of Finance
State University of Trade and Economics
02156, Ukraine, Kyiv, str. Kyoto, 19
E-mail: chugunov055@gmail.com
ORCID: 0000-0002-3612-7236
Scopus ID: 56208726400
Researcher ID: AAO-6460-2021

FINANCIAL AND BUDGETARY POLICY AS A COMPONENT OF THE RESILIENCE OF STATE FINANCES AND SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE COUNTRY

The article reveals the essence of the resilience of state finances, financial and budgetary policy in the conditions of socio-economic transformations. At the current stage of socio-economic transformations under martial law and the development of financial relations, it is necessary to increase the resilience of state finances, the effectiveness of financial and budgetary policy as an effective tool for the socio-economic development of the country. The purpose of the article is to determine the resilience of state finances, to improve the mechanisms for financial and budgetary policy formation in the conditions of socio-economic transformations, for effective management of state finances, for increasing efficiency and effectiveness in the preparation and execution of budgets, to determine the components of institutional multi-subject management in the field of state finances. The novelty of the article is the disclosure of the essence of state finances resilience, which consists in the ability to ensure the stability of state finances, minimize the consequences of negative phenomena and promote the country's socio-economic recovery, the performance of basic functions by the state, maintaining the necessary dynamic financial and budgetary balance, achieving the maximum result of quality provision of public services using the appropriate amount of budget expenditures, increasing efficiency and effectiveness of the use of budget funds; determination of the components of institutional multi-subject management in the field of public finance at the supranational, national, regional, local, individual levels, taking into account the provisions of the budget and tax architecture, which will positively affect the financial and economic environment and social development. The work uses a set of scientific methods and approaches, which made it possible to realize the conceptual unity of the research, in particular, systemic, functional methods, analysis, generalization, comparison, abstraction, and synthesis. It is shown that the financial and budgetary policy is an important tool of state management of the economy and one of the main means of ensuring economic transformations, social protection of the population, can influence the increase in the degree of manageability of social reproduction processes and improve the well-being of the population. Under martial law, it is necessary to increase the level of resilience of state finances, determine the basic principles of the budgetary policy of social development, strengthen the relationship between the achieved indicators of the socio-economic development of the country, ensuring national defense and the amount of budget funds used, increase the level of effectiveness of budget programs, improve the relevant budgetary instruments and mechanisms in the system of the institutional environment of society.

Keywords: state finances, resilience, budget, financial and budgetary policy, budgetary mechanism, budget formation, socio-economic development of the country.